

prof. dr hab. Piotr Franaszek
Instytut Historii
Uniwersytet Jagielloński

Recenzja pracy doktorskiej mgr Roberta Andrzejczyka „Międzynarodowe układy indemnizacyjne podpisane przez Polskę po II wojnie światowej (na przykładzie układów odszkodowawczych z Norwegią, Danią i Szwecją)” (292 strony)

Nielatwe zadanie postawił przed recenzentami Autor blisko 300 stronicowej pracy doktorskiej, mgr Robert Andrzejczyk. Z jednej strony sam temat rozprawy - „Międzynarodowe układy indemnizacyjne podpisane przez Polskę po II wojnie światowej (na przykładzie układów odszkodowawczych z Norwegią, Danią i Szwecją)” - zmusza czytelnika do wnikliwego studiowania treści dysertacji, obejmujących nie tylko zagadnienia z zakresu historii gospodarczej, ale również z zakresu historii prawa, prawa gospodarczego i międzynarodowych stosunków gospodarczych i politycznych. Z drugiej strony wyjątkowa rzetelność, jaką Doktorant okazał przy opracowywaniu problemu sprawia, że recenzent z dużym trudem szukał w dysertacji słabszych punktów.

W swojej pracy Autor podjął się opracowania problemu umów odszkodowawczych zawieranych przez władze Polski po II wojnie światowej z rządami trzech krajów skandynawskich poświęcając jednocześnie bardzo wiele miejsca niezwykle skomplikowanym zagadnieniom towarzyszącym tytułowemu zagadnieniu. Podjęty przez Autora temat pojawiał się zupełnie wyjątkowo i w ograniczonym zakresie w dotychczasowych badaniach historycznych polskich naukowców. W większym stopniu jest widoczny w opracowaniach prawniczych oraz w dociekaniach z zakresu ekonomii – zwłaszcza międzynarodowych stosunków gospodarczych. Prowadzone przez Pana Andrzejczyka badania są niezwykle ważne nie tylko ze względu na ich historyczny kontekst. Istotne jest również ich odniesienie do obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej naszego kraju w sytuacji ciągle pojawiających się roszczeń odszkodowawczych, przy jednoczesnym braku ustawowych rozwiązań odnoszących się do reprivatyzacji.

Praca składa się z pięciu rozdziałów, wstępu, podsumowania i bibliografii. We Wstępie, Autor informuje o celu swojego przedsięwzięcia, jakim było przedstawienie procesu uregulowań roszczeń ze strony innych państw w związku z nacjonalizacją przeprowadzoną po II wojnie światowej w Polsce przez władze komunistyczne. Problem ten został szczegółowo omówiony na przykładzie układów zawartych przez władze polskie z trzema krajami

skandynawskimi – Szwecją, Danią i Norwegią. Omawiając literaturę przedmiotu Doktorant zwraca uwagę na interdyscyplinarny charakter podjętej problematyki przy jednocześnie występujących poważnych brakach w badaniach historycznych w tym zakresie. Taka sytuacja, będąca pionierską próbą ukazania zagadnienia układów indemnizacyjnych z polskiej perspektywy zmusiła Autora do oparcia swoich badań na materiałach archiwalnych. We Wstępie Autor informuje o wykorzystanych źródłach archiwalnych znajdujących się przede wszystkim w zasobach Archiwum Akt Nowych, ale również w archiwach zakładowych Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, czy Narodowego Banku Polskiego. Uzupełnieniem dla tych badań były kwerendy przeprowadzone w archiwach krajów skandynawskich.

W dwóch pierwszych rozdziałach, a więc przed rozpoczęciem właściwej analizy zakreślonej w temacie rozprawy, Autor zarysował szerokie tło dające podstawę do rozwinięcia interesujących go zagadnień. Rozdział pierwszy przedstawia wybrane problemy odnoszące się do wywłaszczeń na przestrzeni dziejów. Omawia prawne aspekty wywłaszczeń oraz najważniejsze aspekty międzynarodowych umów indemnizacyjnych i ich umocowanie w prawie międzynarodowym. Autor zwraca uwagę czytelnika na zagadnienie wywłaszczeń w kontekście konsekwencji obu wojen światowych. Charakteryzując umowy indemnizacyjne po II wojnie światowej Doktorant zajął się ich klasyfikacją oraz omówił praktyczne aspekty ich realizacji.

Drugi rozdział składa się z dwóch zasadniczych części. W pierwszej z nich Robert Andrzejczyk charakteryzuje rolę i rozmiary kapitału obcego w polskiej gospodarce w okresie międzywojennym. Drugą część Autor poświęcił różnorodnym problemom dotyczącym nacjonalizacji. Tak więc skrótowo ukazano przebieg nacjonalizacji przeprowadzonej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, a znacznie szerzej działania podejmowana w tym względzie po przejściu władzy przez komunistów w Polsce. Ostatni punkt tego rozdziału zawiera charakterystykę genezy międzynarodowych układów indemnizacyjnych podpisywanych przez polskie władze, ich charakter, formy wypłaty odszkodowań, spodziewane korzyści ekonomiczne oraz przyjęte zasady wygaszania roszczeń.

Kolejne trzy rozdziały odnoszą się do tytułowego zagadnienia, czyli umów indemnizacyjnych zawartych przez Polskę po II wojnie światowej ze Szwecją, Danią i Norwegią. Tym samym rozdziały te stanowią główną część pracy. Schemat prezentowania problematyki w każdym z tych rozdziałów jest zbliżony.

Rozdział trzeci, poświęcony stosunkom polsko-szwedzkim otwiera charakterystyka obecności szwedzkiego kapitału w Polsce w okresie międzywojennym oraz handlu pomiędzy

tymi krajami. Następnie opisano sytuację szwedzkich przedsiębiorstw na terenie Polski okupowanej przez wojska niemieckie oraz nawiązywanie kontaktów politycznych i gospodarczych przez komunistyczne władze polskie z rządem Szwecji bezpośrednio po zakończeniu wojny. Zasadniczą część rozdziału stanowią trzy kolejne punkty obejmujące opis polsko-szwedzkich rokowań odszkodowawczych, podpisanie stosownego układu w listopadzie 1949 r., i opis problemów z jego realizacją, a także charakterystyka układu uzupełniającego z 1964 r. i układu z 1966 r., odnoszącego się do szwedzkich nieruchomości w Polsce.

Rozdział czwarty, poświęcony stosunkom polsko-duńskim rozpoczyna się od charakterystyki obecności kapitału duńskiego w Polsce w okresie międzywojennym. Szczególnie wiele miejsca w tym punkcie Autor przeznaczył na prezentację działalności dwóch przedsiębiorstw: Gdynia-Ameryka Linie Żeglugowe Spółka Akcyjna oraz Højgaard & Schultz A/S. Osobny punkt odnosi się do relacji polsko-duńskich w czasie II wojny światowej, a kolejny do sytuacji bezpośrednio po wojnie. Zasadniczą część rozdziału stanowi opis negocjacji odnoszących się do duńskich roszczeń odszkodowawczych po II wojnie światowej.

Ostatni rozdział odnosi się do gospodarczych relacji pomiędzy Polską a Norwegią. Podobnie jak dwa wcześniejsze rozdziały rozpoczyna go opis politycznych i ekonomicznych stosunków polsko-norweskich w czasie II Rzeczypospolitej oraz w czasie II wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu. Dwa ostatnie podrozdziały dotyczą polsko-norweskich negocjacji na temat odszkodowań oraz układu zawartego w grudniu 1955 r.

Omawiając recenzowaną rozprawę w pierwszej kolejności należy podkreślić wyjątkowość tematu podjętego przez Doktoranta. We Wstępie Autor sam wskazuje na nieliczne opracowania odnoszące się do problematyki odszkodowań wypłacanych podmiotom zagranicznym w skutek przeprowadzonej nacjonalizacji po II wojnie światowej. Co więcej istniejące opracowania mają raczej charakter rozpraw prawnych niż analiz z zakresu historii gospodarczej. Autor ma świadomość pionierskiego, pod wieloma względami, znaczenia swojej pracy. Można też mieć nadzieję, że dzięki niej zostanie zapoczątkowany dalszy rozwój tego kierunku badań. W tym kontekście należy pochwalić odwagę, z jaką Doktorant przystąpiła do realizacji tematu. Z założenia praca ma charakter rozprawy interdyscyplinarnej. Autor nie tylko odtwarza fakty historyczne, lecz wpisuje poprawną interpretację materiału źródłowego w teoretyczne koncepcje prawnicze oraz zagadnienia szeroko rozumianej polityki gospodarczej. Obok wiedzy historycznej i znajomości podstawowych zasad warsztatu historyka Doktorant musiał wspomagać swoje wysiłki

niełatwą wiedzą z zakresu historii prawa, prawa gospodarczego, z zakresu nauk społecznych, a zwłaszcza międzynarodowych stosunków gospodarczych i politycznych oraz ekonomii. Pan Robert Andrzejczyk podjął się trudnego, ale niewątpliwie bardzo ambitnego zadania. W ocenie recenzenta zadanie to udało mu się zrealizować bardzo dobrze.

Niezwykle ważnym aspektem oceny pracy jest odniesienie się do podstaw materiałowej. Ogromną zaletą prezentowanych badań jest fakt, iż oparciem dla nich są przede wszystkim źródła archiwalne. Należy podkreślić, że w większości przypadków są to materiały dotychczas w ogóle niewykorzystywane w badaniach historycznych. Zasadniczą część bazy źródłowej stanowią zespoły archiwalne znajdujące się w Archiwum Akt Nowych. W szczególności są to zespoły przekazane przez Ministerstwo Skarbu i Ministerstwo Finansów, a zwłaszcza Departament Spraw Zagranicznych tego Ministerstwa. Zgromadzone tam materiały pozwalają na analizę zawartych umów indemnizacyjnych, ale co jeszcze bardziej interesujące, na pełne odtworzenie negocjacji prowadzonych przez władze polskie z przedstawicielami krajów skandynawskich. Znaczenie prowadzonych badań podkreśla fakt, że Autor mógł sięgać do materiałów opatrzonych klauzulami tajności i oznaczonych jako ściśle tajne. Niewątpliwie jest to materiał wyjątkowy, bardzo skomplikowany, a jego wykorzystanie zmuszało Doktoranta do niezwykle żmudnego postępowania badawczego. W eksploracji tych źródeł Autor wykazał się wyjątkową pracowitością i dojrzałością. Ponadto, Autor wykorzystał materiały zdeponowane w archiwach zakładowych Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, czy Narodowego Banku Polskiego. Kwerendą objęto nie tylko archiwa polskie, ale również zagraniczne, ale kwerenda przeprowadzone w archiwach krajów skandynawskich miała mniejsze znaczenie dla powstania pracy. Pan Andrzejczyk dysponował materiałem niełatwym „do obróbki” i interpretacji. Wykorzystanie tego materiału w badaniach, których rezultat w postaci dysertacji doktorskiej właśnie widzimy, musiało rodzić różnorodne komplikacje natury źródłowej i metodologicznej. Przebadanie pod kątem podjętej problematyki tak ogromnej ilości źródeł, bardzo zróżnicowanych co do formy, wymagało od Autora odpowiedniego, wcześniejszego przygotowania, a w trakcie prowadzonych badań znacznego nakładu czasu i sił. Pomimo ogromu pracy i obiektywnych trudności Pan Robert Andrzejczyk nieźle uporała się z podjętym zadaniem, zadawalając nawet bardzo dociekliwego czytelnik.

Przyjęty układ pracy jest klarowny. Po dwóch rozdziałach wprowadzających Autor realizuje zasadniczy cel swojej pracy tzn. ukazanie bardzo skomplikowanych problemów dotyczących obecności obcego kapitału w polskiej gospodarce w okresie międzywojennym, a następnie konsekwencje tego faktu w powojennej rzeczywistości polityczno-ekonomicznej

związanej z przejściem władzy przez komunistów i podjętymi i przeprowadzonymi działaniami nacjonalizacyjnymi. Operując konkretnymi przykładami (kapitału szwedzkiego, duńskiego i norweskiego) ilustruje nie tylko sam przebieg negocjacji oraz prezentuje zawarte układy indemnizacyjne, ale co więcej, wskazuje na ogólne uwarunkowania podejmowanych zabiegów, jak również na korzyści jakie te układy miały przynieść polskiej stronie. Autorowi udało się „wychwycić” wszelkie, nawet najdrobniejsze aspekty prezentowanych zagadnień. Z narracji jednoznacznie wynika, że władze komunistyczne podejmując działania pozbawiające dotychczasowych właścicieli ich własności musiały, w dobrze pojętym własnym interesie, zabiegać o ugodowe zawarcie układów z zagranicznymi partnerami. Autor precyzyjnie zobrazował zawilości tych działań w przypadku trzech krajów skandynawskich. Znaczenie pracy podnosi także fakt zaprezentowanie głównego nurtu dociekań badawczych na znacznie szerszym tle, które stanowią takie problemy jak udział kapitału zagranicznego w polskiej gospodarce w okresie międzywojennym, przeprowadzenie nacjonalizacji czy też skrótowe zaprezentowanie umów odszkodowawczych podpisanych z innymi krajami europejskimi oraz ze Stanami Zjednoczonymi i Kanadą.

Praca została poprawnym językiem. Autor zachował także stosowne proporcje pomiędzy poszczególnymi rozdziałami. Rozprawa zawiera kilkanaście, poprawnie wykonanych tablic, które w sposób syntetyczny prezentują i uzupełniają analizowaną problematykę. Pomimo, że podjęty temat dysertacji nie jest łatwy do opisanego, rozprawę czyta się bez oporów i utrudnień. Jest oczywiście kilka kwestii, nad którymi czytelnik musi się zastanowić. Pierwszą z nich jest wybór trzech krajów skandynawskich, którymi objęto badania – Szwecji, Danii i Norwegii. W pracy nie odnajdujemy uzasadnienia dla tej decyzji. Pytanie to wydaje się tym bardziej uzasadnione, że o ile kwoty odszkodowań ujętych w układzie negocjacyjnym ze Szwecją były dość znaczące, o tyle w przypadku dwóch pozostałych krajów był to niewielki odsetek całości zobowiązań jakie ciążyły na Polsce wobec innych krajów. Zgodnie z zestawieniem znajdującym się na s. 88, w wyniku zawartych umów odszkodowawczych Polska była zmuszona do wypłacenia znacznie większych kwot Francji, Wielkiej Brytanii czy USA. Nie ulega wątpliwości, że opracowanie podobnego tematu dla tych oraz innych krajów pozostaje ważnym zadaniem badawczym.

Zastanawiający jest także tytuł pracy. Czy nie powinien on być poszerzony, gdyż zagadnienia prezentowane w rozprawie znacznie wybiegają poza jego sformułowanie? W sumie opis rokowań odszkodowawczych, podpisanych układów indemnizacyjnych i ich realizacja zajmują niewiele więcej niż 1/3 objętości dysertacji.

Zwróćmy także uwagę na pewne drobne uchybienia jakie pojawiają się w pracy. Z pewnością przypis nr 379, ze strony 105, a tłumaczący rolę chargé d'affaires powinien mieć inne brzmienie. Tekst na tej stronie dotyczy dyplomaty szwedzkiego, Daniellsona, a nie dyplomaty duńskiego, Biglera, jak podano w przypisie. Natomiast ta informacja mogłaby się znaleźć na stronie 166. Z kolei na stronie 229 znalazła się informacja o przystąpieniu do planu Marshalla przez kraje skandynawskie w dniu 23-24 lutego 1947 r., podczas gdy ogłoszenie planu przez George'a Marshalla miało miejsce trzy miesiące później - 5 czerwca 1947 r., na Uniwersytecie Harwardzkim, a jego zatwierdzenie przez Kongres USA w kwietniu 1948 r. Pewne poprawki można by również wprowadzić do bibliografii. Wydaje się, że lepszym rozwiązaniem jest uwzględnienie w punkcie „Prasa” również periodyków naukowych, które zostały zamieszczone w części „Opracowania”. Wątpliwe jest także zamieszczenie komunikatu prasowego Prokuratury tarnobrzeskiej wśród wydawnictw periodycznych. Źródła internetowe przesunąłbym na koniec bibliografii.

Z obowiązku recenzenta zwracam także uwagę na fakt, że w pracy występują (choć w znikomym zakresie) błędy literowe, „techniczne”, czy językowe (np. s. 8, 17, 19, 24, 65 <zamiast „tą politykę”, powinno być „tę politykę”, błąd obecnie dosyć powszechnie występujący, zwłaszcza w języku mówionym>, 80, 86, 95, 112). Unikalbym także sformułowania „ulegał powolnemu spowolnieniu” (s. 223). Trochę irytujące jest także przerzucanie skrótu „r.” (skrót od rok) na początek wiersza.

W podsumowaniu pragnę stwierdzić, że praca mgr. Roberta Andrzejczyka w całości wypełnia warunki stawiane pracom doktorskim, a w szczególności spełnia wymagania określone w Art. 13 *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*. Szacunek wzbudza rozległość kwerendy i wniknięcie w jakże trudne i zagmatwane problemy dotyczące historii prawa, prawa gospodarczego i międzynarodowych stosunków gospodarczych i politycznych. Dlatego też, z pełnym przekonaniem, stawiam wniosek o dopuszczenie Pana Roberta Andrzejczyka do dalszych etapów przewidzianych w przewodzie doktorskim.

Kraków, 12 grudnia 2016

